वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलो
निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनिः ॥'

अत्र पुराणप्रजापतिनिर्माणसंबन्धेऽप्यसंबन्धः ।

असंबन्धे संबन्धो यथा—

'यदि स्यान्मण्डले सक्तमिन्दोरिन्दीवरद्वयम् ।
तदोपमीयते तस्या वदनं चारुलोचनम् ॥'

अत्र यद्यर्थबलादाहृतेन संबन्धेन संभावनया संबन्धः । कार्यकारणयोः पौर्वापर्यविपर्ययश्च द्विधा भवति । कारणात्प्रथमं कार्यस्य भावे, द्वयोः समकालत्वे च । क्रमेण यथा—

'प्रागेव हरिणाक्षीणां चित्तमुत्कलिकाकुलम् ।
पश्चादुद्भिन्नबकुलरसालमुकुलश्रियः ॥'

'सममेव समाक्रान्तं द्वयं द्विरदगामिना ।
तेन सिंहासनं पित्र्यं मण्डलं च महीक्षिताम् ॥'

इह केचिदाहुः—'केशपाशादिगतो लौकिकोऽतिशयोऽलौकिकत्वेनाध्यवसीयते । केशपाशादीनां कलापादिभिरध्यवसाये '[1]अन्यदेवा-

---

विधिरेव कस्मादस्या निर्माता नेत्यत आह—वेदेति । वेदाभ्यासेन परमतात्पर्यपर्यालोचनेन जडो विषयोपभोगाचतुरः, अत एव विषयव्यावृत्तकौतूहलः । पुराण इति प्रजापतिरिति संबन्धः । मुनिर्मननशीलः । एतेन सृष्टिकर्मणि चित्तैकाग्र्यं नास्तीति सूचितम् । तद्विनैतादृशरूपसृष्टिर्न भवतीति भावः । इदं काव्यप्रकाशे शुद्धसंदेहोदाहरणत्वेनोपन्यस्तम् । तन्मते विधेर्निर्मातृत्वव्यावृत्तिरपि संशयितैवेति न निश्चयान्तरत्वमस्य ॥ यदि स्यादिति । इयमद्भुतोपमेति दण्डी । नन्विन्दीवरद्वयस्येन्दुमण्डले व्यतिरेकप्रतीतिरेव जायते कथं संबन्धाध्यवसाय इत्यत आह—यद्यर्थेति । यद्यर्थबलाद् यद्यर्थसामर्थ्यात् आहृतेन कल्पितेन [2]संबन्धेन पदार्थेन संभावनया अध्यवसायेन संबन्धः । 'गृह्यते' इति शेषः । यद्यर्थप्रयोग एवायं प्रकारः संभवति आहार्य एव संबन्धाध्यवसाय इति भावः । अत एवोक्तं काव्यप्रकाशे—'यद्यर्थोक्तौ च कल्पनम्' इति । द्वयोः कार्यकारणयोः समकालत्वे समकालोत्पन्नत्वे ॥ प्रागेवेति । उत्कलिकाकुलं उत्कण्ठाव्याप्तं जातम् । उद्भिन्नानामुत्फुल्लानां बकुलाम्रमुकुलानां च श्रियो जाता इत्यर्थः ॥ सममेव एकदैव समाक्रान्तमारूढं वशीकृतं च । पित्र्यं पितुरागतम् । अनयोः कारणस्यात्यन्तशीघ्र-

---

१. 'अन्यदेव—' इत्यादिः '—उत्प्रेक्षा' इत्यन्तः पाठो घ-पुस्तके नास्ति. २. 'संभवेन' इति मुद्रितपुस्तके.